

UOT:379.85.

**QARABAĞ ÇAYLARININ TURİZM - REKREASIYA BAXIMINDAN
POTENSİAL ƏHƏMİYYƏTİ**

Dosent Hacıyeva Nəribə Niyaz qızı, Mahmudova Səminaz Cavanşir qızı
Gəncə Dövlət Universiteti
ADPU-nun Ağcabədi filialı
nasiba.haciyeva@mail.ru, mahmudovas@gmail.com

Xülasə: Məqalədə Qarabağ çayları hövzəsi yerləşdikləri ərazidə turizm baxımından böyük potensiala malik olduqları və bu çayların təsərrüfatın müxtəlif sahələrində geniş istifadə olunmasından bəhs edilir.

Açar sözlər: turizm, rekreasiya, çay hövzəsi, vulkanik yayla

Keywords: tourism, recreation, river basin, volcanic plateau

Ключевые слова: туризм, рекреация, бассейн реки, вулканическое плато

Azərbaycan Respublikasının bir çox çayları Qarabağ ərazisində yerləşir. Tərtər çayla Araz çayı arasındakı çayların əksəriyyəti Kiçik Qafqazın cənub-şərq hissəsindən çıxır. Qarabağ bölgəsi çayları mənbəyini Vulkanik yayla və Qarabağ silsiləsindən götürür. Qeyd edək ki, ərazidən axan çayların mənsəbi Kür və Araz çaylarıdır. Lakin elə çaylar var ki, sularını bu çaylara çatdırı bilmirlər. Buna səbəb allüvial-prolüvial düzənliklərdə infiltrasiya və buxarlanma nəticəsində çay sularının itməsi səbəb olmuşdur.

Tərtərçay Kiçik Qafqazda axan xırda çay və bulaqların sularının qovuşmasından yaranır. Tərtərin mənsəbi 3120 m yüksəklikdədir. Tərtər çayı Kürə mənsəbdən 523 km yuxarıda 3 m yüksəklikdə tökülür. Çayın uzunluğu 200 km, hövzəsinin sahəsi 2650 km²-dir. Tərtər çay Qarabağ ərazisində Bərdə və Tərtər rayonları ərazisindən axır. Təsərrüfatın bütün sahələrində istifadə olunmaqla həm də turizm-rekreasiya baxımından böyük potensiala malikdir.

Xaçınçay Kiçik Qafqazın Haçı-Yurt (2397 m), Uyuxlu (2316 m), Çilqyas (2362), Çiçəkli (2343 m), Alla-Qaya (2583 m) və b. dağların yamaclarından axan sızqac və bulaqların qovuşmasından yaranan çaydır. Qarabağ vulkanik yaylasından 119 km məsafədə Ağdam, Tərtər və Bərdə rayonlarının ərazisindən keçərək Kürə sağ tərəfdən tökülür. Çayın hövzəsi boyunca rekreasiya resurslarının potensialı olduqca böyükdür. Çayın üzərində eyni adlı su anbarı 1964-cü ildə tikilib istifadəyə verilmişdir. Buda onun turizm əhəmiyyətini artırır. İşğaldan sonrakı illərdə ərazidə yeni infrastrukturların salınması və tikinti abadlıq işlərinə başlanılmışdır.

Qarqarçay Kiçik Qafqazın Qarabağ silsiləsindəki şərq yamacından axan Xəlfəliçayla Zarışlıçayın qovuşmasından əmələ gəlir. Geomorfoloji və hidroqrafik baxımdan çayın mənbəyi zarışlı çayının mənbəyini qəbul edilir. Çayın mənbəyi 2080 m yüksəklikdədir. Qarqarçay mənsəbdən Şelli kəndinə kimi ciddi şimaldan-cənuba doğru axır, sonra mənsəbə kimi qərbdən şərqə doğru istiqamətlənir, çay suyunu Kürə çatdırmır və Ağgöl yanında qamışlıqda itir. Kürün sağ qolu olan Qarqarçay Şuşa, Xankəndi, Ağdam, Xocalı, Ağcabədi, rayonlarının ərazisindən axır. 115 km məsafədə axan çay müxtəlif formalı dərələrə axır. Bəzən dərin olan dərələrlə axaraq sahil boyu yaşıl kollar və seyrək ağaclar və meşə massivləri ilə əhatə olunur. Turizm rekreasiya baxımından çay boyu ərazi böyük potensiala malikdir. Ağdamkənd su anbarı Qarqarçayı üzərində tikilmişdir. 1963-cü ildə istifadəyə verilmiş su anbarı 30 ildən artıq müddətdə işğal altında olmuşdur. İşğaldan azad olunduqdan sonra tikinti quruluşdurma işləri aparılır və müasir standartlara uyğun hidro-qurğular quraşdırılır.

Quruçay Kiçik Qafqazın Qarabağ silsiləsinin cənubi-şərq yamacından axan İşxañçay və İkaxçayın qovuşmasından yaranır. İşxañçay əsas çay qəbul edilir və onun mənsəbi Quruçayın mənbəyi olduğu nəzərə alaraq çayın uzunluğu 82 km hövzəsinin sahəsi 512 km²-dir. Çayın mənsəbi Böyük Kirsin şimal-qərbində 2320 m hündürlükdədir. Quruçay Araza mənsəbdən 142 km yuxarıda 108 m yüksəklikdə qovuşur. Qarabağ bölgəsində Xocavənd və Füzuli rayonları ərazindən axır. 82 km -lik məsafədə axan çayın suyunun çox hissəsini yağış sularından alır. Payız fəslində yağan yağışlar kiçik daşqınlar əmələ gətirir. Daşqınlar zamanı Quruçayın suyu bütünlüklə Dövlətyarlı su anbarına axıdılır.

Köndələnçay Kiçik Qafqazın Çaxmaq silsiləsinin şərq yamacından (1780m) bulaqdan başlayır. Arazın mənsəbindən 133 km yuxarıda 90 m yüksəklikdə ona tökülür. Hövzənin orta yüksəkliyi 708 m, Qırmızı-Bazara qədər isə 1130m -dir. Respublika daxilində formalaşan çay, mənbəyi Xocavənd rayonundan başlayıb Füzuli rayonun ərazisindən keçərək Bala Bəhmənli kəndi yaxınlığında Araza tökülür. Xocavənd rayonu ərazisində çay hövzəsi olduqca rəngarəng təbiətə malikdir. Çayın üzərində irili-xırdalı 3 su anbarı tikilmişdir. Köndələnçay su anbarı 1980-ci illərin əvvəllərində inşa edilmişdir. Füzuli rayonu təsərrüfatının, əhalinin suya olan ehtiyaclarının ödənilməsində çox böyük əhəmiyyəti olmuşdur. Ərazi işğaldan olduqdan sonra su anbarının hidro-qurğularının yenidən bərpasına başlanılmışdır. 2023-cü ilin 14 iyununda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Füzuli rayonundakı Aşağı Köndələnçay su anbarında olmuşdur. Su anbarının daha müasir qurğularla təmin olunması ilə əlaqədar sərəncam vermişdir.

Nəticə

Qarabağ ərazisi bərpa olunan enerji resursları ilə zəngindir. Qarabağ Azərbaycanda yerli su ehtiyatlarının formalaşdığı əsas rayonlardan biridir. Azərbaycanın yerli su ehtiyatları 25%-i, yeni ilə təqribən 2 milyard 560 ton m³ su ehtiyatları bu ərazidə formalaşır. Regionun Tərtər, Xaçınçay, Köndələnçay, Quruçay kimi əsas çayları və digər kiçik çayları böyük su enerji və hidro-rekreasiya potensialına malikdir.

Qarabağın işğal altında olan su resurslarının azad olunması olduqca əhəmiyyətlidir. Bu ehtiyatlardan həm içməli su, həm meliorasiya, həm də elektrik enerjisi istehsalı və turizm-rekreasiya baxımından istifadəsi olduqca əlverişlidir. Qarabağın su ehtiyatlarını səmərəli idarə etməklə həm Ermənistanın Azərbaycana qarşı apardığı hidro müharibəyə son qoydu, həm də Ermənistanın özünə də nəzarət imkanı qazandı.

Qarabağ çaylarının suları Azərbaycanda demək olar ki, ən keyfiyyətli sular hesab olunur. Həm də xüsusilə yuxarı hissələrdə meyllilik və sululuq çox, axın sürəti böyük olduğundan bu çaylar hidroenerji ehtiyatları ilə zəngindir. Onların Azərbaycanın digər sahələrindəki suvarma sistemlərinə daxil olması, eyni zamanda, ərazidəki Sərsəng, Suqovuşan, Ağdamkənd, Xaçınçay və sairə su anbarları ekoloji bərpa proseslərinin sürətlənməsinə təkan verir və turizm-rekreasiya baxımından istifadəsinə imkan verir.

İşğaldan azad olunan ərazilərin zəngin su ehtiyatları ölkənin sənayesi və kənd təsərrüfatı üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb etməklə bərabər həm də turizm-rekreasiya baxımından istifadəni sürətləndirir. Düşmən torpaqlarda hidrotexniki qurğuları tamamilə sıradan çıxarıb. Hazırda hidrotexniki qurğuların bərpası və suvarma işinin təşkili ilə bağlı planlar həyata keçirilir. Qarabağdakı çayların keçdikləri ərazilərdə turizm-rekreasiya baxımından əlverişli olması həm də xarici turistlərin buraya cəlb olunmasına şərait yaradır. Hal-hazırda Respublikamızda su təhlükəsizliyinin etibarlı şəkildə təmin olunması və çaylarda, çay hövzələrində turizm sahəsinin inkişaf etdirilməsi əsas vəzifələrdən biri kimi qarşıya qoyulub. Bunun üçün Qarabağda potensial imkanlar vardır.

Ədəbiyyat

1. F. Ə. İmanov, A. B. Ələkbərov “ Azərbaycanın su ehtiyatlarının müasir dəyişmələri və integrasiyalı idarə edilməsi. Bakı : Mütərcim 2017
2. S. Əfəndiyev “ Su ehtiyatlarının kompleks istifadəsi və mühafizəsi “. Bakı 1991
3. M. Ə. Məmmədov “ Azərbaycanın hidroqrafiyası “ . Bakı – 2012 “ Təhsil “ NPM.
4. M. Ə. Müseyibov “ Azərbaycanın fiziki coğrafiyası “ . “ Maarif “ nəşriyyatı. Bakı – 1998.
5. N. N. Hacıyeva “ Azərbaycanın təbii şəraiti və ehtiyatlarının iqtisadi – coğrafi qiymətləndirilməsi “ . Bakı – 2017

THE POTENTIAL IMPORTANCE OF KARABAKH RIVERS IN TERMS OF TOURISM AND RECREATION

Docent Hacıyeva Nasiba Niyaz's, Mahmudova Salminaz Javanshir's
Summary

The article mentions that the Karabakh River Basin has great potential in terms of tourism in the area where it is located, and that these rivers are widely used in various fields of the economy.

**ПОТЕНЦИАЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ РЕК КАРАБАХА С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ
ТУРИЗМА И ОТДЫХА**

Доцент Гаджиева Насиба Нияз кызы, Махмунова Салминаз Джаваншир кызы
Резюме

В статье отмечается, что бассейн реки Карабах имеет большой туристический потенциал в районе своего расположения, и что эти реки широко используются в различных сферах экономики.

Rəyçi: s.ü.f.d. Əhmədli Arifə

Coğrafiya kafedrasının 14 noyabr 2023-cü il tarixli iclasın 05 sayılı protokolu

Daxil olma tarixi 21 noyabr 2023-cü il